

Schema met toelichting bij de kenmerkende aspecten en de canonvensters

In deze paragraaf zijn de canonvensters schematisch in relatie gebracht met de tijdvakken en kenmerkende aspecten. Alle canonvensters zijn in het schema opgenomen, maar dat betekent niet dat ze per se ook bij geschiedenis behandeld moeten worden. Sommige vensters hebben geen relatie met een kenmerkend aspect en komen traditioneel niet aan de orde bij geschiedenis in primair onderwijs. In het schema zijn deze vensters **vet en cursief** weergegeven en niet nader uitgewerkt. Deze acht vensters zijn bij een of meer andere vakken uitgewerkt.

Opmerkingen vooraf:

- Alle canonvensters worden slechts een keer vermeld. Dit neemt niet weg dat verschillende vensters als voorbeelden kunnen dienen bij verschillende kenmerkende aspecten. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de canonvensters Hugo de Groot (kenmerkend aspect 12 en 13), De Republiek (kenmerkend aspect 11 en 13) en de grachtengordel (kenmerkend aspect 12 en 13).
- De volgorde van de canonvensters is niet per se een chronologische. De vensters zijn namelijk gekoppeld aan kenmerkende aspecten. Ook deze kenmerkende aspecten staan per tijdvak niet altijd in een chronologische volgorde. De gebruikelijke chronologische uitwerking is niet consequent doorgevoerd om niet af te wijken van de uitwerking voor het voortgezet onderwijs. Voor het voortgezet onderwijs is naast de chronologische benadering enige malen gekozen voor een thematische ordening, omdat de inhoud van de examens ook op deze wijze geordend zijn.
- Omdat het aantal kenmerkende aspecten in het primair onderwijs en in de onderbouw van het voortgezet onderwijs verschillen, is de koppeling van canonvensters aan kenmerkende aspecten in primair en voortgezet onderwijs niet altijd identiek.
- Alle canonvensters dienen zowel in het PO als de onderbouw van het VO aan de orde te komen. De canonvensters zullen echter in de onderbouw meer diepgaand aan de orde komen dan in het primair onderwijs. Ook zal een aantal canonvensters, zoals Spinoza en Srebrenica, in het PO mogelijk slechts terloops worden behandeld, terwijl in het VO de hunebedden bijvoorbeeld minder uitgebreid aan de orde komen.
- Om alle canonvensters een plaats te kunnen geven in de systematiek van de tien tijdvakken en de kenmerkende aspecten, is het aantal kenmerkende aspecten voor het PO uitgebreid van 20 naar 24 en voor het VO van 37 naar 38. Om het schema niet nodeloos ingewikkeld te maken is er van afgezien voor het vmbo een apart instrument te maken.
- De toelichting op de canonvensters van VO is op die van PO afgestemd opdat een doorlopende programmalijn mogelijk wordt. Dat betekent dat de toelichting voor het PO telkens is begrepen in die van het VO. Wel zal de formulering voor VO soms enigszins anders zijn om een verdiepingsslag mogelijk te maken.
- Niet alleen kan in het VO een canonvenster diepgaander worden behandeld, ook is een verbreding mogelijk. Zo kan een venster bijvoorbeeld in Europees of mondiaal perspectief wordt geplaatst.
- Wat er meer precies bij elk canonvenster aan de orde komt, is aan de docent.
- De canonvensters zijn telkens geplaatst in een bepaald tijdvak en bij een kenmerkend aspect. Voor een aantal canonvensters is deze keuze arbitrair. Een venster kan dan ook in een ander tijdvak of in relatie tot een ander kenmerkend aspect aan de orde komen.
- Bij enkele canonvensters is afgezien van het beschrijven van verschillen tussen PO en VO. De reden hiervoor is dat deze vensters geen of slechts een zeer indirecte relatie hebben met wat meestal in de geschiedenislessen wordt behandeld,
- Bij de cursief geplaatste canonvensters gaan we ervan uit dat deze in eerste aanleg bij andere vakken aan de orde komen.
- Bij een aantal andere vensters is aangegeven dat verdieping of uitbreiding heel goed ook via andere vakken kan plaatsvinden.

Canonvensters in schema

Tijdvak	Kenmerkende aspecten met toelichting	Canonvenster en toelichting PO	Canonvenster en toelichting VO
1 Tijd van jagers en Boeren (-3000 v. Chr.)	1 De levenswijze van jagers en verzamelaars <ul style="list-style-type: none"> • jagers leven van de natuur • jagers zijn nomaden • afhankelijkheid van de natuur: verband met vereren van geesten en goden. 		
	2 Het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen <ul style="list-style-type: none"> • boeren zetten de natuur naar hun hand • boeren hebben vaste woonplaatsen • boeren hebben meer persoonlijk bezit; groter verschil tussen arm en rijk • boeren zijn afhankelijk van de natuur: verband met vereren van geesten en goden • denken over leven en dood: geloof in een hiernamaals. 	Hunebedden <ul style="list-style-type: none"> • landbouw op het huidige Nederlandse grondgebied • het hunebed als voorbeeld van een grafmonument van prehistorische landbouwers. 	Hunebedden <ul style="list-style-type: none"> • het ontstaan van de landbouw in het Midden-Oosten • gevolgen van het ontstaan van landbouw voor de levenswijze van mensen • het hunebed als voorbeeld van een grafmonument van prehistorische landbouwers op het huidige Nederlandse grondgebied • denken over het leven na de dood.
2 Tijd van Grieken en Romeinen (3000 v. Chr.-500 n. Chr.)	3 De verspreiding van de Grieks-Romeinse cultuur en de confrontatie met de Germaanse cultuur <ul style="list-style-type: none"> • het Romeinse wereldrijk; belang van de infrastructuur van het rijk (wegen, geld, veiligheid) voor leger, ambacht en handel • Germanen (boeren gebleven) en Romeinen (verstedelijkt). 	De Romeinse Limes <ul style="list-style-type: none"> • de Romeinen bouwden langs de grens van hun Rijk, op het huidige Nederlandse grondgebied, versterkte nederzettingen (bijvoorbeeld Nijmegen) • de opstand van de Bataven in 69 n. Chr. 	De Romeinse Limes <ul style="list-style-type: none"> • groei van het Romeinse Rijk romanisering • het belang van goed te bewaken grenzen, o.a. in Nederland • de confrontatie tussen Bataven en Romeinen in 69 n. Chr.
	4 Het christendom in het Romeinse Rijk <ul style="list-style-type: none"> • Jezus Christus, ontstaan van christendom als 'missionaire' godsdienst • één god voor alles: een ander soort godsdienst (andere goden bestaan niet, dus uitsluiten van 'andersdenkenden') • christenen in het Romeinse rijk: van vervolgte minderheid tot heersende meerderheid. 		
3 Tijd van monniken en ridders (500-1000)	5 Verspreiding van het christendom tot in de Lage Landen <ul style="list-style-type: none"> • verspreiding van christendom onder Germanen; invloed Germaanse tradities (kerst, Pasen, e.d.) • rol van monniken en kloosters. 	Willibrord <p>Willibrord en Bonifatius waren belangrijk voor de verspreiding van het christendom op het huidige Nederlandse grondgebied.</p>	Willibrord <ul style="list-style-type: none"> • de verspreiding van het christendom in Europa en op het huidige grondgebied van Nederland • de weerstand die Willibrord en Bonifatius ondervonden bij de verspreiding van het christendom op het huidige Nederlandse grondgebied • rol van monniken en kloosters.

Tijdvak	Kenmerkende aspecten met toelichting	Canonvenster en toelichting PO	Canonvenster en toelichting VO
	6 Hofstelsel en horigheid <ul style="list-style-type: none"> gevolgen van verdwijnen van het Romeinse Rijk (Volksverhuizingen) horigheid (afhankelijkheid van heren) leenstelsel (leenheren en leenmannen). 	Karel de Grote <ul style="list-style-type: none"> Karel de Grote, heerser over een groot rijk leenheren en leenmannen. 	Karel de Grote <ul style="list-style-type: none"> Karel de Grote regeerde zijn uitgestrekte rijk door middel van vazallen. In ruil voor advies en krijgsdienst kregen zij het bestuur over en de inkomsten van een bepaald gebied (feodale stelsel) Karolingische renaissance (opleving van cultuur en wetenschap).
4 Tijd van steden en staten (1000-1500)	7 Opkomst van handel en ontstaan van steden <ul style="list-style-type: none"> overschotten in landbouw: ontstaan handel ontstaan van steden ambacht en handel in steden. 	De Hanze <ul style="list-style-type: none"> samenwerking in de handel tussen de Hanzesteden in de Nederlanden (Zutphen, Deventer, Zwolle en Kampen). 	De Hanze <ul style="list-style-type: none"> opkomst van handel en steden in Europa de Hanze was een samenwerkingsverband van Noord-Europese handelssteden belangrijke Hanzesteden in Nederland waren Zutphen, Deventer, Zwolle en Kampen.
	8 Opkomst van de stedelijke burgerij en toenemende zelfstandigheid van steden <ul style="list-style-type: none"> bestuur van de stad ambachten en gilden burgers stadsrechten. 	Hebban olla vogala Floris V <ul style="list-style-type: none"> graaf Floris V bouwde de Ridderzaal en het Muiderlot Floris V kwam op voor de boeren (der Keerlen Gods). 	Hebban olla vogala Floris V <ul style="list-style-type: none"> Floris V versterkte zijn centrale hof in Den Haag (Ridderzaal) en versterkte zijn centrale gezag door het uitgeven van schriftelijke bestuursmaatregelen in de volkstaal Floris V kwam op voor de boeren (der Keerlen Gods) hij bevoordeelde de steden en perkte de macht van edelen in. Dit was mogelijk een reden voor de moord op hem.
5 Tijd van ontdekkers en hervormers (1500-1600)	9 Het begin van de Europese overzeese expansie <ul style="list-style-type: none"> ontdekkingsreizen langs Afrika naar Azië en naar Amerika o.a. Barentsz en De Houtman. 		
	10 Reformatie en splitsing in de christelijke kerk <ul style="list-style-type: none"> toenemende kritiek op de misstanden in de rooms-katholieke kerk breuk in de rooms-katholieke kerk door optreden van Luther. 	Erasmus <p>net als Luther had de humanist Erasmus kritiek op misstanden in de rooms-katholieke kerk.</p>	Erasmus <ul style="list-style-type: none"> de betekenis van Erasmus voor het humanisme Erasmus ontwikkelde zich tot een scherp criticus van de misstanden in de rooms-katholieke kerk.
	11 De Opstand en het ontstaan van een onafhankelijke Nederlandse staat <ul style="list-style-type: none"> de Nederlanden komen in opstand tegen Spanje de centralisatie politiek en de godsdienstig intolerante politiek van Filips II droeg bij aan het ontstaan van de opstand ontstaan van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. 	Karel V <p>Karel V, koning van Spanje en keizer van het Duitse Rijk, was ook heer der Nederlanden. Hij duldde geen ander geloof dan het katholicisme. Dit leidde o.a. tot vervolging van de ketters.</p>	Karel V <ul style="list-style-type: none"> Karel V, koning van Spanje en keizer van het Duitse Rijk, was ook heer der Nederlanden. Hij duldde geen ander geloof dan het katholicisme. Dit leidde o.a. tot vervolging van de ketters De centralisatiepolitiek van Karel V en zijn zoon Filips II leidde tot verzet in de Nederlanden bij steden en adel.

Beeldenstorm
in 1566 leidde een hage-

Beeldenstorm

Tijdvak	Kenmerkende aspecten met toelichting	Canonvenster en toelichting PO	Canonvenster en toelichting VO
		<p>preek, een protestantse godsdienstoefening in de openlucht, in Steenvoorde tot een reeks van plunderingen van katholieke kerken en kloosters in de Nederlanden.</p> <p>Willem van Oranje</p> <ul style="list-style-type: none"> • Willem van Oranje was de leider van de Opstand van de Nederlanden tegen Spanje • de moord op Willem van Oranje. 	<ul style="list-style-type: none"> • in 1566 leidde een hagepreek, een protestantse godsdienstoefening in de openlucht, in Steenvoorde tot een reeks van plunderingen van katholieke kerken en kloosters in de Nederlanden. • Mensen uit alle lagen van de bevolking namen er om uiteenlopende redenen (economisch, godsdienstig) aan deel. <p>Willem van Oranje</p> <ul style="list-style-type: none"> • Willem van Oranje was de leider van de Opstand van de Nederlanden tegen Spanje • de houding van Willem van Oranje ten opzichte van godsdienst • de oorzaken van de moord op Willem van Oranje.
6 Tijd van regenten en vorsten (1600-1700)	<p>12 Ontstaan van handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie</p> <ul style="list-style-type: none"> • ontstaan van handelscompagnieën: lange reizen, veel risico, veel geld nodig, lange duur tussen investering en opbrengst • ontstaan van handel op wereldschaal. 	<p>VOC</p> <ul style="list-style-type: none"> • de VOC werd opgericht om onderlinge concurrentie van Nederlanders tegen te gaan en om geld te genereren • de VOC drijft handel in Zuid-Oost Azië (Nederlands-Indië). <p>Atlas Major van Blaeu</p> <p>de Atlas Major, gemaakt door de familie Blaeu in Amsterdam, is een illustratie van de toegenomen kennis van de wereld.</p> <p>Michiel de Ruyter</p> <ul style="list-style-type: none"> • Michiel Adriaenszoon de Ruyter was de beroemdste Nederlandse admiraal in de zeventiende eeuw • hij onderscheidde zich vooral in de Engelse oorlogen. 	<p>VOC</p> <ul style="list-style-type: none"> • de VOC werd opgericht om onderlinge concurrentie van Nederlanders tegen te gaan en om geld te genereren • de VOC krijgt het monopolie van de handel op het verre Oosten. In naam van de Republiek mag de VOC verdragen sluiten, oorlogen voeren en veroverde gebieden besturen. <p>Atlas Major van Blaeu</p> <ul style="list-style-type: none"> • de rijkdom in de zeventiende eeuw en de behoeften van zeelieden en kooplieden waren gunstige omstandigheden voor de bloei van de atlassen en kaarten van het bedrijf van de familie Blaeu in Amsterdam • het meest beroemd is de Atlas Major. <p>Michiel de Ruyter</p> <p>als gevolg van conflicterende handelsbelangen kwam de Republiek in oorlog met Engeland. In deze oorlogen onderscheidde zich vooral Michiel Adriaenszoon de Ruyter.</p>
	<p>13 Burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland</p> <ul style="list-style-type: none"> • het bestuur in Nederland: regenten en een stadhouder • in de steden vormen de rijke kooplieden het bestuur • de officiële godsdienst in Nederland is het calvinisme • positie van andersdenkenden in Nederland en andere Europese landen. 	<p>De Republiek</p> <p>de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden had een andere staatsvorm dan de omringende landen (gewesten, stadhouder, raadpensionaris).</p> <p>Statenbijbel</p> <p>de Statenbijbel was vooral belangrijk omdat deze geschreven was in de landstaal, zodat protestanten zelf de Bijbel konden lezen.</p> <p>Grachtengordel</p> <p>rijke Hollandse kooplieden hadden huizen aan de</p>	<p>De Republiek</p> <ul style="list-style-type: none"> • de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden kreeg na 1588, mede als gevolg van de Opstand, een bijzondere staatsvorm die afweek van hetgeen in omringende landen gebruikelijk was (absolutisme) • in de Republiek, geleid door een raadpensionaris en een stadhouder, had in theorie elk van de zeven gewesten een even grote stem. In de praktijk was Holland dominant. <p>Statenbijbel</p> <ul style="list-style-type: none"> • in 1637 verscheen de Statenvertaling (Statenbijbel), een in opdracht van de

Tijdvak	Kenmerkende aspecten met toelichting	Canonvenster en toelichting PO	Canonvenster en toelichting VO
		<p>grachtengordel van Amsterdam.</p> <p>Buitenhuzen rijke kooplieden stichtten buitenplaatsen, met name langs de Utrechtse Vecht.</p> <p>De Beemster</p> <p>Hugo de Groot</p> <ul style="list-style-type: none"> Hugo de Groot ontsnapte in een boekenkist uit slot Loevestein tolerantie en vrijheid van meningsuiting. <p>Rembrandt Rembrandt van Rijn is de belangrijkste vertegenwoordiger van de zeer bloeiende schilderkunst in de zeventiende eeuw.</p> <p>Spinoza</p> <ul style="list-style-type: none"> Spinoza geldt als de belangrijkste filosoof van Nederland Spinoza wees op het belang van vrijheid van meningsuiting. <p>Christiaan Huygens de wetenschapper Huygens bestudeerde o.a. de val- en slingerbeweging.</p>	<p>Dordtse synode gemaakte vertaling gebaseerd op de oorspronkelijke handschriften van de Bijbel in het Hebreeuws en Grieks</p> <ul style="list-style-type: none"> deze vertaling was belangrijk omdat de protestanten wilden dat de gelovigen zelf de Bijbel konden lezen deze vertaling was tevens belangrijk voor de ontwikkeling van het Nederlands. <p>Grachtengordel</p> <ul style="list-style-type: none"> de rijkdom van Holland en vooral Amsterdam in de zeventiende eeuw wordt weerspiegeld in de grachtengordel van Amsterdam stadsuitbreiding. <p>Buitenhuzen</p> <ul style="list-style-type: none"> rijke kooplieden stichtten buitenplaatsen, vooral langs de Utrechtse Vecht. <p>De Beemster</p> <p>Hugo de Groot</p> <ul style="list-style-type: none"> de motieven voor de veroordeling van Hugo de Groot zijn ontsnapping uit slot Loevestein deze humanistische geleerde is vooral bekend geworden vanwege zijn juridische werk over oorlogsrecht en het recht op een vrije zee tolerantie en vrijheid van meningsuiting. <p>Rembrandt</p> <ul style="list-style-type: none"> Rembrandt van Rijn is de belangrijkste vertegenwoordiger van de zeer bloeiende schilderkunst in de zeventiende eeuw andere belangrijke schilders zijn o.a. Hals, Vermeer en Steen relatie economie en kunst. <p>Spinoza</p> <ul style="list-style-type: none"> Spinoza geldt als de belangrijkste filosoof van Nederland Spinoza zag God niet als 'vaderlijk wezen', maar als principe aanwezig in de natuur. God was een rationeel beginsel hij wees op het belang van vrijheid van meningsuiting en democratie. <p>Christiaan Huygens</p> <ul style="list-style-type: none"> de verdiensten van de wetenschapper Huygens liggen op veel terreinen: op wiskundig gebied schreef hij onder andere over de kwadratuur van de cirkel

Tijdvak	Kenmerkende aspecten met toelichting	Canonvenster en toelichting PO	Canonvenster en toelichting VO
			<ul style="list-style-type: none"> op natuurkundig terrein bestudeerde hij de val- en slingerbeweging.
7 Tijd van pruiken en revoluties (1700-1800)	14 Slavenarbeid op plantages en de opkomst van het abolitionisme <ul style="list-style-type: none"> aanleg van plantages in de Nieuwe Wereld, o.a. in Suriname slaven werken op deze plantages streven naar afschaffing van de slavernij (abolitionisme). 	Slavernij de WIC haalde slaven uit Afrika om te werken op plantages in de Nieuwe Wereld, o.a. in Suriname	Slavernij <ul style="list-style-type: none"> Nederland speelde in de 17e en 18e eeuw een bescheiden rol in de trans-Atlantische slavenhandel (5%) de grootste slavenhandelaars waren Portugal en Engeland inwoners van Afrika werden naar Amerika gebracht, waar zij op plantages te werk werden gesteld de economische rol van de plantages in de wereldhandel en het handelskapitalisme.
	15 Het streven naar grondrechten en politieke invloed van de burgerij in de Franse en Bataafse revolutie <ul style="list-style-type: none"> gelijkheid van nature (verwerping van standsverschillen) burgers willen meer invloed in Nederland organiseerden patriotten zich in vrijkorpsen en wilden de macht overnemen van de Stadhouder; dit lukte pas definitief toen de Fransen hen in 1795 te hulp kwamen. 	Eise Eisinga Eise Eisinga is beroemd geworden vanwege zijn planetarium Patriotten <ul style="list-style-type: none"> de patriotten keerden zich tegen de macht van de stadhouder en de regenten de Bataafse republiek. 	Eise Eisinga Eise Eisinga is beroemd geworden vanwege zijn planetarium. Een voorbeeld van de verspreiding van wetenschappelijke kennis Patriotten <ul style="list-style-type: none"> de patriotten vormden een revolutionaire beweging van Nederlandse burgers op het eind van de achttiende eeuw die van Nederland een democratie wilden maken zij keerden tegen de macht van stadhouder en regenten de Bataafse republiek.
8 Tijd van burgers en stoommachines (1800-1900)	16 Het ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van volksinvloed <ul style="list-style-type: none"> ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden uitbreiding van het kiesrecht tot algemeen kiesrecht (mannen en vrouwen) ontstaan van politieke partijen. 	Napoleon Bonaparte <ul style="list-style-type: none"> van 1806-1810 was de broer van Napoleon Bonaparte koning van het koninkrijk Holland van 1810-1813 was Nederland een provincie van Frankrijk invoering van de Burgerlijke Stand na de val van Napoleon werd Nederland een onafhankelijk koninkrijk. Koning Willem I <ul style="list-style-type: none"> Willem I werd de eerste koning van Nederland hij wordt de koopman-koning genoemd. Grondwet 1848 onder leiding van Thorbecke komt er een grondwet tot stand die de macht van de koning beperkt.	Napoleon Bonaparte <ul style="list-style-type: none"> Napoleon Bonaparte en de Franse Revolutie Van 1806-1810 was de broer van Napoleon Bonaparte koning van het koninkrijk Holland de inlijving van Nederland als provincie van Frankrijk in Europees perspectief (1810-1813) na de val van Napoleon werd Nederland een onafhankelijk koninkrijk. Koning Willem I <ul style="list-style-type: none"> Willem I werd de eerste koning van Nederland hij was een conservatief, autoritair vorst, tegen wie de liberalen zich verzetten de betekenis van koopman-koning Willem I voor de ontwikkeling van de economie in Nederland Grondwet 1848 <ul style="list-style-type: none"> de macht van vorsten wordt via grondwetten beperkt en verschuift naar volksvertegenwoordigingen. in 1848 stelde de staatsrechtgeleerde Thorbecke een nieuwe grondwet op, die van groot belang was voor de democratisering van Nederland wijzigingen in rechten van parlement en

Tijdvak	Kenmerkende aspecten met toelichting	Canonvenster en toelichting PO	Canonvenster en toelichting VO
			<ul style="list-style-type: none"> burger uitbreiding kiesrecht.
	<p>17 De industriële revolutie en de opkomst van emancipatiebewegingen</p> <ul style="list-style-type: none"> spinnen en weven: een reeks uitvindingen uitvinding van stoomkracht: energiebron voor uitgevonden machines gevolgen van industriële productie voor arbeidsomstandigheden snelle verstedelijking en gevolgen daarvan. 	<p>De eerste spoorlijn in 1839 reed De Arend over de eerste spoorlijn van ons land van Amsterdam naar Haarlem.</p> <p>Verzet tegen kinderarbeid kinderarbeid was één van de gevolgen van de industrialisatie in ons land - verzet hiertegen leidde in 1874 tot het kinderwetje van Van Houten.</p> <p>Vincent van Gogh</p> <p>Aletta Jacobs</p> <ul style="list-style-type: none"> Aletta Jacobs was één van de belangrijkste feministes op het eind van de negentiende eeuw eerste vrouw op een universiteit en eerste vrouwelijke arts. <p>Max Havelaar</p> <ul style="list-style-type: none"> de Max Havelaar van Eduard Douwes Dekker (Multatuli) is een beroemd boek in de Nederlandse literatuur het boek speelt zich af in Nederlands-Indië. 	<p>De eerste spoorlijn</p> <ul style="list-style-type: none"> In 1839 reed De Arend over de eerste spoorlijn van ons land van Amsterdam naar Haarlem een goede infrastructuur was van groot belang voor de ontwikkeling van de industrie in ons land. <p>Verzet tegen kinderarbeid</p> <ul style="list-style-type: none"> slechte woon- en werkomstandigheden als gevolg van de industrialisatie in ons land (sociale kwestie) o.a. het inzetten van (jonge) kinderen in de fabrieken hier tegen kwam in het midden van de achttiende eeuw zoveel verzet dat in 1874 het kinderwetje van Van Houten tot stand kwam <p>Vincent van Gogh</p> <p>Aletta Jacobs</p> <ul style="list-style-type: none"> Aletta Jacobs was de belangrijkste persoon in de zogenaamde eerste feministische golf. Zij werd als eerste meisje toegelaten tot de universiteit en zij werd de eerste vrouwelijke arts in ons land haar hele leven lang streed zij voor het algemeen kiesrecht voor vrouwen dat in 1919 tot stand kwam. <p>Max Havelaar</p> <ul style="list-style-type: none"> de Max Havelaar van Eduard Douwes Dekker (Multatuli) is een felle aanklacht tegen misstanden in het bestuur van Nederland in Nederlands-Indië.
9 Tijd van wereldoorlogen en crisis (1900-1950)	<p>18 De Eerste Wereldoorlog</p> <ul style="list-style-type: none"> de Eerste Wereldoorlog als totale oorlog Nederland neutraal algemeen kiesrecht geeft brede lagen van de bevolking politieke verantwoordelijkheid. 	<p>De Eerste Wereldoorlog</p> <ul style="list-style-type: none"> mobilisatie in Nederland vluchtelingen uit België naar Nederland. <p>De Stijl</p>	<p>De Eerste Wereldoorlog</p> <ul style="list-style-type: none"> oorlog op wereldschaal totale oorlog loopgravenoorlog positie van Nederland in de oorlog. <p>De Stijl</p>
	<p>19 De economische wereldcrisis</p> <ul style="list-style-type: none"> de instorting van de beurs in New York in oktober 1929 markeert het begin van een wereldwijde economische crisis met een zeer grote werkloosheid, ook in Nederland. 	<p>De crisisjaren</p> <ul style="list-style-type: none"> grote werkloosheid als gevolg van de economische crisis die begon in 1929 werkverschaffing. 	<p>De crisisjaren</p> <ul style="list-style-type: none"> Wallstreet Crash/Beurskrach in New York in 1929 economische crisis in de hele wereld grote werkloosheid bestrijding van de werkloosheid.
	<p>20 De Duitse bezetting van Nederland en de Jodenvervolgving</p> <ul style="list-style-type: none"> de Tweede Wereldoorlog als botsing tussen fascisme en democratie 	<p>De Tweede Wereldoorlog</p> <ul style="list-style-type: none"> de bezetting van Nederland aanpassing, collaboratie en verzet. <p>Anne Frank</p>	<p>De Tweede Wereldoorlog</p> <ul style="list-style-type: none"> oorlog op wereldschaal inzet van massavernietigingswapens de bezetting van Nederland aanpassing, collaboratie en verzet

Tijdvak	Kenmerkende aspecten met toelichting	Canonvenster en toelichting PO	Canonvenster en toelichting VO
	<ul style="list-style-type: none"> op 10 mei 1940 werd Nederland door de Duitsers onder de voet gelopen. Het gevolg was een vijf jaar durende bezetting, waaraan een eind kwam op 5 mei 1945 houding van de Nederlanders vervolgving van Joden en zigeuners. 	<ul style="list-style-type: none"> Jodenvervolgving in Nederland meer dan 100.000 Joden, onder wie Anne Frank, werden op transport gesteld naar concentratiekampen Westerbork. 	<p>Anne Frank</p> <ul style="list-style-type: none"> racisme van de nazi's, leidend tot grootschalige Jodenvervolgving in Europa meer dan 100.000 Joden, onder wie Anne Frank, werden op transport gesteld naar vooral Auschwitz en Sobibor, waar de meesten van hen ter dood werden gebracht Westerbork.
10 Tijd van televisie en computer (1950-2000)	<p>21 Nationalistische bewegingen in koloniën, streven naar onafhankelijkheid</p> <ul style="list-style-type: none"> dekolonisatie (o.a. Indonesië en Suriname) rijke en arme landen. 	<p>Indonesië</p> <ul style="list-style-type: none"> de bezetting door de Japanners versterkte het onafhankelijkheidsstreven van Indonesië Indonesië verklaarde zich in 1945 onafhankelijk Nederland erkende pas in 1949 de onafhankelijkheid van Indonesië in 2005 werd alsnog door de Nederlandse regering de datum 17 augustus 1945 erkend als de officiële begindatum van de onafhankelijkheid van Indonesië. <p>Suriname en de Nederlandse Antillen</p> <ul style="list-style-type: none"> Suriname werd in 1975 onafhankelijk meer dan 130.000 Surinamers kwamen naar Nederland de Antillen bleven binnen het Koninkrijk der Nederlanden. 	<p>Indonesië</p> <ul style="list-style-type: none"> dekolonisatie in Azië en Afrika de bezetting door de Japanners versterkte het onafhankelijkheidsstreven van Indonesië Indonesië verklaarde zich in 1945 onafhankelijk. Nederland erkende pas in 1949 de onafhankelijkheid van Indonesië in 2005 werd alsnog door de Nederlandse regering de datum 17 augustus 1945 erkend als de officiële begindatum van de onafhankelijkheid van Indonesië. <p>Suriname en de Nederlandse Antillen</p> <ul style="list-style-type: none"> Suriname werd in 1975 onafhankelijk meer dan 130.000 Surinamer kwamen naar Nederland de Antillen bleven binnen het Koninkrijk der Nederlanden 'status Aparte' voor Aruba.
	<p>22 De blokvorming tussen Oost en West in de Koude Oorlog</p> <ul style="list-style-type: none"> de wereld valt uiteen in twee blokken; koude oorlog tussen de VS en de Sovjet Unie. 	<p>Srebrenica</p> <ul style="list-style-type: none"> het beëindigen van de Koude Oorlog heeft geleid tot andere functies/rollen van het Nederlandse leger; zo hebben Nederlandse eenheden een rol gespeeld in het conflict in voormalig Joegoslavië de ongelukkige rol in Srebrenica heeft in Nederland diepe sporen nagelaten. 	<p>Srebrenica</p> <ul style="list-style-type: none"> na de Koude Oorlog is Joegoslavië uiteengevallen, wat tot oorlog heeft geleid het beëindigen van de Koude Oorlog heeft geleid tot andere functies/rollen van het Nederlandse leger. Zo hebben Nederlandse eenheden een rol gespeeld in het conflict in voormalig Joegoslavië de ongelukkige rol in Srebrenica heeft in Nederland diepe sporen nagelaten.
	<p>23 Europese integratie</p> <ul style="list-style-type: none"> de Tweede Wereldoorlog was mede de aanleiding voor een steeds toenemende samenwerking in Europa (EEG, EU) streven naar een zoveel mogelijk vrije markt om de Europese concurrentiepositie te versterken 	<p>Europa</p> <ul style="list-style-type: none"> Europese integratie na de Tweede Wereldoorlog oprichting van de NAVO. 	<p>Europa</p> <ul style="list-style-type: none"> de betekenis van de Europese integratie na de Tweede Wereldoorlog oprichting van de NAVO.

Tijdvak	Kenmerkende aspecten met toelichting	Canonvenster en toelichting PO	Canonvenster en toelichting VO
	<ul style="list-style-type: none"> • NAVO. 		
	<p>24 Sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren zestig</p> <ul style="list-style-type: none"> • toenemende welvaart en individualisering • ontwikkeling van techniek en productie in westerse landen: grote welvaart • de keerzijden: problemen voor milieu, kritiek op zelfgenoegzaam consumeren • binnen democratieën zoektocht naar uitbreiding van volksinvloed, ook buiten parlement, met name in jaren '60 (invloed media, pressiegroepen, 'inspraak', etc.) • verzwakking van de positie van godsdienst en kerk • immigratie leidt tot een multiculturele samenleving. 	<p>Willem Drees</p> <ul style="list-style-type: none"> • wederopbouw na W.O.II • Willem Drees' is bekend van de 'Noodvoorziening voor ouden van dagen' (1947), de voorloper van de AOW. <p>Televisie</p> <ul style="list-style-type: none"> • in 1951 vond de eerste televisie-uitzending in Nederland plaats • de rol van televisie (nieuwsvoorziening en entertainment) in het dagelijks leven van mensen. <p>De Watersnood</p> <p>Haven van Rotterdam</p> <p>De gasbel</p> <p>Annie M.G. Schmidt</p> <p>Veelkleurig Nederland</p> <ul style="list-style-type: none"> • mensen uit Indonesië, Suriname en van de Antillen komen naar Nederland • de komst van zogenaamde gastarbeiders uit landen als Italië, Spanje en Joegoslavië • de komst van mensen uit Marokko en Turkije naar ons land • het ontstaan van een multiculturele samenleving. 	<p>Willem Drees</p> <ul style="list-style-type: none"> • wederopbouw na W.O.II • de naam Willem Drees is sterk verbonden met de economische wederopbouw na de oorlog en met de 'Noodvoorziening voor ouden van dagen' (1947), de voorloper van de AOW • de kabinetten waaraan Drees leiding gaf bouwden aan de verzorgingsstaat. <p>Televisie</p> <ul style="list-style-type: none"> • in 1951 vond de eerste televisie-uitzending in Nederland plaats • in de jaren daarna, vooral in de jaren zestig, speelde de televisie een belangrijke rol in de sociaal-culturele veranderingen die toen plaatsvonden • de rol van televisie (nieuwsvoorziening en entertainment) in het dagelijks leven van mensen. <p>De Watersnood</p> <p>Haven van Rotterdam</p> <p>De gasbel</p> <p>Annie M.G. Schmidt</p> <p>Veelkleurig Nederland</p> <ul style="list-style-type: none"> • mensen uit Indonesië, Suriname en van de Antillen komen naar Nederland • Nederland was in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog nog een emigratieland • vanaf de jaren zestig kwamen er door een actief immigratiebeleid zogenaamde gastarbeiders uit landen als Italië, Spanje en Joegoslavië en later uit Marokko en Turkije naar ons land • dit leidde tot een grote diversiteit in ons land.

